

การพลีตกายยบตร์สารคดี “พิธีไหว้ผี” ในล้านนา

บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.อนันท์ กาญจนพันธุ์

ศาสตราจารย์ ดร.อนันท์ กาญจนพันธุ์ ปัจจุบันอายุครบ 6 รอบ 72 ปี ท่านรับราชการเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มายาวนานกว่า 4 ทศวรรษ ตั้งแต่เข้ารับราชการในปี 2519 อาจารย์อนันท์สอนประจำอยู่ที่เชียงใหม่ ไม่ได้ย้ายไปทำงานที่ไหนอีกเลยกระทั่งเกษียณอายุราชการ

ท่านสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยา จากมหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นศูนย์กลางการศึกษาด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะ “ไทยศึกษา” (Thai Studies) ที่โด่งดังและใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ทำวิจัยและเขียนดุษฎีนิพนธ์เกี่ยวกับ “การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดบางส่วนของการทำนาในแถบภาคเหนือของประเทศไทย (ระหว่างปี 2443

ถึงปี 2524)” เมื่อกลับมาสอนหนังสือต่อที่ภาควิชาสังคมวิทยาฯ (หลังสำเร็จการศึกษาในปี 2527) ท่านได้ขยายพรมแดนของงานวิจัยไปสู่เรื่อง “พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา” ภายใต้โครงการวิจัยดังกล่าว (ซึ่งเริ่มทำราว ๆ ปี 2528) ท่านยังได้ผลิตภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงผีบรรพบุรุษตามประเพณีดั้งเดิมของชาวล้านนาออกมาถึง 3 เรื่อง ภาพยนตร์สารคดีเชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับการไหว้ผีบรรพบุรุษของชาวล้านนาดังกล่าวคือ พิธีเลี้ยงผีปู่และย่าแสะ (เชียงใหม่) พิธีเลี้ยงผีมด (ลำปาง) และพิธีเลี้ยงผีเม็ง (แพร่) ถือเป็นหมุดหมายสำคัญของการทำงานด้านมานุษยวิทยาทัศน์ (Visual Anthropology) ในแวดวงมานุษยวิทยาไทย นอกจากนี้ท่านจะเป็นนักวิชาการด้านล้านนาคดีศึกษา สร้างคุณูปการผลิตความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมภาคเหนือของประเทศไทย คงไม่เป็นการเกินเลยไปนักที่จะกล่าวว่า อานันท์ กาญจนพันธุ์ คือนักมานุษยวิทยา รุ่นบุกเบิกของไทยที่ให้ความสำคัญต่อการผลิตสารคดีเชิงชาติพันธุ์และการทำงานวิจัยด้านมานุษยวิทยาทัศน์

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีโอกาสสัมภาษณ์พูดคุยกับท่านเกี่ยวกับเบื้องหลังของการทำงานวิจัยและการผลิตสารคดีเชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับ “พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา” ซึ่งเป็นโครงการที่ทำไว้นานกว่า 3 ทศวรรษมาแล้ว

วสันต์ ปัญญาแก้ว: อยากจะขอให้อาจารย์พูดถึงความเป็นมา ที่มาที่ไปของโครงการศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อล้านนา

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ตอนนั้นผมจบปริญญาเอกมาประมาณ ปี 2526 แล้วหลังจากนั้น 1 ปีเริ่มสนใจว่าจะทำต่ออย่างไร คือตอนผมทำปริญญาเอกผมทำวิจัยทางด้านเศรษฐกิจ คือคล้าย ๆ มันห่างไกลจากแนวทางด้านมานุษยวิทยา หลังจากนั้นผมก็สนใจเรื่องความเชื่อมากขึ้น เพราะว่าความเชื่อ พิธีกรรม มันคล้าย ๆ ต่อเนื่องมาว่าเรื่องความคิด มันไม่ได้เน้นไปตอนทำวิทยานิพนธ์ตอนปริญญาเอกก็เลยอยากจะทำว่าถ้าทำต่อเนื่องมา จะต้องไปมองยังไงบ้าง ก็เลยมาสนใจเรื่องพิธีกรรมของชาวล้านนา

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ตอนนั้นมีใครเป็นทีม หรือว่าอาจารย์เริ่มเองก่อน

อานันท์ กาญจนพันธุ์: คือคิด ๆ กันกับอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ อาจารย์ชยันต์ วรรณะภูติ แต่ว่าเขาไม่ค่อยมีเวลามาช่วย

วสันต์ ปัญญาแก้ว: อาจารย์ฉลาดชาย ตอนนั้นเขียนหนังสือเรื่อง “ผีเจ้านาย” ก่อนแล้ว ?

อานันท์ กาญจนพันธุ์: แกเขียนผีเจ้านายอยู่แล้ว ตั้งแต่ตอนปี 2526 แล้วแกก็เป็นคนหนึ่งที่สนใจ ผมก็นึกว่าจะตามเรื่องนี้มา คือผมสนใจ “ผีกะ” นี้ (ฉลาดชาย) มีผีเจ้านาย ก็เลยคิดว่าจะตามเรื่องนี้มาอีก ว่ามันมีความลึกซึ้ง มีรายละเอียดเพิ่มเติม ยิ่งงับ้าง แล้วตอนนั้นพอดีมีมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทยญี่ปุ่น เขาสนใจเรื่องทางด้านวัฒนธรรม เรื่องอะไรก็ได้ แต่เป็นแนววัฒนธรรม ศึกษาวัฒนธรรม

วสันต์ ปัญญาแก้ว: คือมูลนิธิโตโยต้าสนใจให้ทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องทางด้านวัฒนธรรม โครงการนี้มีอาจารย์กับอาจารย์ฉลาดชาย

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ใช่ หมายถึงว่า เริ่มต้นที่เราจะทำด้วยกัน

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ย้อนกลับไป 30 ปีที่แล้ว แสดงว่าตอนนั้นล้านนา หรือว่าภาคเหนือ ยังมีปรากฏการณ์วัฒนธรรม ความเชื่อพวกนี้อยู่มาก

อานันท์ กาญจนพันธุ์: คือผมเนี่ย ตอนมาเชียงใหม่ ช่วงปี 2519 ผมแปลกใจมากเลย มันมีพิธีไหว้ผีตามหัวมุมเมืองต่าง ๆ อย่างที่ทางกลับบ้านผม (คือที่ช่วงสิงห์) ตรงที่เดี่ยวนั้นมันเป็นสิ่งแยก ตรงนั้นเค้าก็มีพ่อนผี ประรำพ่อนผีเกสรเลย แล้วก็ในเมืองเชียงใหม่ ถ้าเราเดินไปหลังตึกหน่อยมีพ่อนผีเต็มไปหมด

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ในงานศึกษาดังกล่าว อาจารย์ตีความกันว่า จริง ๆ มันคือการฟื้นขึ้นมาใหม่ เหมือนกับเป็น การโต้ตอบ กับเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอะไรต่าง ๆ เพราะเหมือนกับว่า พิธีกรรมความเชื่อเหล่านี้มันเคยซบเซาลงไปแล้ว แต่ช่วงนั้นเริ่มกลับมาเป็นกระแสนี้อันใหม่

อานันท์ กาญจนพันธุ์: บางที่เป็นอย่างนั้น ไม่ทุกที่ บางที่ก็ยังทำต่อเนือง บางตระกูล หรือบางชุมชนก็ต่อเนือง คือมันมีทั้งต่อเนือง มีทั้ง แล้วก็กลับมาใหม่ มีหลายอย่าง

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ที่ผมอ่านเข้าใจว่ากลายเป็นข้อสรุปในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับ “การผลิตซ้ำในเชิงศิลปกรรม”

อานันท์ กาญจนพันธุ์: แล้วตอนนั้นพอดีอ่านงานของนักวิชาการอังกฤษ เขาสนใจเรื่องนี้ เขาเป็นคนแรกเลยที่กลับมาพูดถึงการศึกษาเรื่องของการเข้าทรง แล้วหลังจากนั้นอาจารย์ฉลาดชายก็ทำเรื่องเข้าทรง ผมก็คิดว่ามันน่าจะจะมีอะไร ในความคิดของชาวบ้านที่เรายังไม่รู้เรื่องอีกเยอะ แล้วผมก็คิดว่าเราเป็นนักมานุษยวิทยาก็ต้องศึกษาเรื่องนี้ด้วย ก็เลยขอทุนเรื่องนี้มาทำ คือผมขอทุนโดยตั้มาก่อนหน้านั้น นานแล้ว ระหว่างทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ผมกลับมาตอนทำวิจัยผมก็ขอทุน แต่มาทำกับอาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว เรื่องเอกสารโบราณ แล้วนี่ก็เป็นโครงการต่อเนือง มาอีก

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ในรายละเอียด คนที่สนใจก็คงต้องไปอ่านเพิ่มเติมเอง เพราะมันมีเอกสารที่อาจารย์ก็มีหนังสืออะไรมาบ้าง ที่นี้ประเด็นที่น่าสนใจคือ โครงการนี้อาจารย์ได้ทำภาพยนตร์สารคดีเชิงมานุษยวิทยาด้วย ซึ่งจะว่าไปก็เป็นงานแรกๆ ที่ทำอย่างเป็นเรื่องเป็นราวในเชิงมานุษยวิทยา ที่เราเรียกว่า “มานุษยวิทยา ทัศน” เลยอยากขอให้อาจารย์พูดให้ฟังว่าทำไมตอนนั้นถึงทำภาพยนตร์สารคดีด้วย

อานันท์ กาญจนพันธุ์: คือที่ทำด้วยก็เพราะว่าตอนนั้นผมไปออสเตรเลีย ไปอยู่กับ Paul Cohen (นักมานุษยวิทยาออสเตรเลีย ผู้เชี่ยวชาญเรื่องพุทธศาสนา และสังคมชาวนาภาคเหนือ) ที่มหาวิทยาลัยแมคควอรี (Macquarie University) มหานครซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย ผมไปอยู่ที่บ้านแก เปิดดูรายการโทรทัศน์ ออสเตรเลีย ช่อง ABC เขาก็จะมีถ่ายทำสารคดีรายการออกมาเรื่อยๆ ผมก็เลยอัปเดตที่ก็กลับมาเรื่องหนึ่งคือ Bushman (ชนเผ่าในทะเลทรายแอฟริกา) ผมดูแล้วซึ่งมากเลย ว่านักมานุษยวิทยาสามารถเอาเรื่องราวที่คนอื่นอาจจะมองเป็นเรื่องธรรมดาๆ แต่มาเสนอให้มีมิติที่น่าสนใจขึ้น ผมก็มานึกว่าเราก็น่าจะทำได้ แล้วมูลนิธิโตโยต้า

เขาก็สนใจเรื่องพวกนี้ด้วย ผมก็เลยทาบตามเขาว่า เราน่าจะต้องมาทำ เพราะมันต้องใช้เงินเยอะ ผมก็ขอรุณเขา ใช้เงินเยอะมาก เพราะเราไม่ได้ทำเอง เราไปจ้างทีมงานถ่ายทำภาพยนตร์สารคดีมีอาชีพมาถ่าย แต่ว่าเราเป็นคนเขียนบท แนะนำว่าควรจะทำอย่างไร เล่าเรื่องราวต่าง ๆ

วสันต์ ปัญญาแก้ว: พูตในแง่มานุษยวิทยา มันก็เป็นสิ่งที่นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ทำอย่างนี้อยู่แล้ว คือว่า จุดเริ่มต้นของ “มานุษยวิทยาทัศน์” ก็คือเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักมานุษยวิทยากับทีมงานถ่ายทำ ช่วงภาพยนตร์แต่ว่านักมานุษยวิทยาเป็นคนกำหนดเกือบทุกอย่าง คือเป็นส่วนหนึ่งของการรวบรวมข้อมูลในการทำงานวิจัยภาคสนามด้วย

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ผมคิดว่าเวลาไปศึกษาพิธีกรรมความเชื่อนี้ ปกติผมจะถ่ายรูป แต่ผมว่าถ่ายรูปมันเก็บไม่หมด แล้วบางทีเราจะมาวิเคราะห์ทีหลังเราก็จำไม่ได้ เพราะว่าพิธีกรรมมันต่อเนื่องมากเลยนะ ตอนระหว่างถ่ายวิดีโอผมก็เอาจริงไปถ่ายด้วย ผมถ่ายจนไหล่ผมหลุดเลย เพราะตอนนั้นกล้องมันใหญ่มาก ผมก็ถ่ายไป เมื่อยมาก แล้วมันก็ถ่ายได้นิดเดียว แล้วพิธีกรรมมันไม่ได้เกิดขึ้นจุดเดียว มันเกิดขึ้นหลายจุดพร้อม ๆ กัน ผมก็นึกว่าถ้าเราจะวิเคราะห์แล้วเราดูเพียงภาพบางส่วนเนี่ยมันก็คงจะไม่เข้าใจ ดังนั้นผมก็ให้มืออาชีพทำ เพราะมันจับได้หลายที่

วสันต์ ปัญญาแก้ว: คือมี 2 ส่วน ส่วนแรกคือ อาจารย์ก็เห็นตัวอย่างของนานาชาติที่เขามีการผลิตสารคดีเชิงมานุษยวิทยาพวกนี้อยู่แล้ว หมายถึงการผลิตเพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ใช่ เป็นตัวที่คล้าย ๆ กับกระตุ้นให้เราเห็นว่า มันก็มีวิธีที่จะเก็บข้อมูลอย่างอื่น ๆ อีก เพราะเมื่อก่อนเราเก็บข้อมูลก็คือ สัมภาษณ์ ถ่ายรูป แล้วตอนนั้นพอดีมันมีเรื่องกล้องวิดีโอเข้ามาใหม่ ๆ

วสันต์ ปัญญาแก้ว: แต่ก็ถือว่าเป็นคุณูปการ เพราะแน่นอนว่าถ้าย้อนกลับ
ไป 30 ปีที่แล้ว คงไม่ใช่ของหาง่าย ที่นี้อีกส่วนหนึ่งก็คือ โครงการวิจัยของอาจารย์
ก็ใช้การถ่ายทำภาพยนตร์เป็นส่วนหนึ่งในการรวบรวมข้อมูล แต่ว่ามันก็ต้องทำงาน
กับพวกที่มงานมืออาชีพ เลยอยากจะให้อาจารย์เล่าให้ฟังนิดหนึ่งว่า ตอนนั้น
ทำกับกลุ่มไหน ที่อาจารย์ไปทาบตามมาทำด้วย

อานันท์ กาญจนพันธุ์: กลุ่มนี้เขาเป็นพวกฟรีแลนซ์ คือเขาเป็นคนที่ได้รับ
ถ่ายทำ งานอิสระ ซึ่งเขาก็ทำเอง มีทีมงานของเขา ช่วงกล้องคนถ่ายบางทีก็ไป
ดึงมาจากสถานีโทรทัศน์บ้างอะไรบ้าง เขาก็ทำอยู่ผลิตรายการให้ตามสถานีโทรทัศน์
คือเขาเป็นมืออาชีพ เขารับจ้างงานอิสระ

วสันต์ ปัญญาแก้ว: อาจารย์วางแผนทำงานอย่างไรบ้าง ในการทำงาน
ร่วมกับมืออาชีพเหล่านี้

อานันท์ กาญจนพันธุ์: วางแผนคือ เราต้องลงไปเก็บข้อมูลละเอียดเลย
ก่อนหน้านั้น เก็บข้อมูลไว้ก่อนว่ามันจะมีอะไร เมื่อไหร่ ยังไง แล้วก็ไปดูสภาพแวดล้อม
ศึกษาแบ็กกราวนด์ทั่วไปว่ามันมีอะไรเกี่ยวข้องกับบ้าง รวมทั้งอ่านเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

วสันต์ ปัญญาแก้ว: พุดง่าย ๆ คือ ในแง่ของการทำวิจัยจะต้องมีความเข้าใจ
อย่างน้อยเบื้องต้นแล้วเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ แล้วก็มีการสำรวจพื้นที่มาก่อน ถึงจะมา
วางแผนถ่ายทำ

อานันท์ กาญจนพันธุ์: เพราะว่ามันที่ชาวบ้านจะทำพิธี มันมีวันที่แน่นอน
เพราะฉะนั้นวันนั้นเราพลาดไม่ได้ แล้วมันเริ่มเข้ามาๆ เริ่มตั้งแต่ตี 5

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ทีนี้ ลงไปลึกนิดหนึ่งว่า มันมีสารคดี 3 เรื่องที่ทำก็คือ
1. พิธีเลี้ยงผีปู่และย่าสะละ ของเชียงใหม่ 2. พิธีเลี้ยงผีมด ที่แพร่ 3. พิธีเลี้ยงผีเม็ง
ที่ลำปาง ทำไม่ถึงเลือก 3 ทีนี้

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ก็คือฝึปปูและย่าแสะ เป็นผีเมือง ซึ่งตอนนั้นผมก็สนใจเรื่องผีเมืองอยู่ด้วยว่า ผีเมืองคือเป็นผีอารักษ์ที่จะดูแลอะไรต่าง ๆ (ของอาณาบริเวณที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ทั้งหมด) เหล่านี้ แล้วก็ไปเกี่ยวข้องกับว่า ผีเมืองไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเหมืองฝายอะไรเหล่านี้ด้วย คือไปเกี่ยวข้องกับขุนหลวงวิรังคะ เป็นเรื่องที่เราเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำเหมืองฝาย

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ฝึปปูและย่าแสะ ที่เชียงใหม่ก็เรื่องหนึ่ง แต่ว่า ฝึมดทำไมถึงไปแพร่ คือมันก็มีทุกจังหวัด ทุกเมืองในภาคเหนือ

อานันท์ กาญจนพันธุ์: เมืองแพร่เนี่ย ฝึมดมันมีหลายที่ แต่ผมไปศึกษา คือตอนนั้นไปสำรวจก็ไปทั่วทุกจังหวัดอยู่แล้ว ไปนาน ไปแพร่ ไปเชียงราย ปรากฏว่าไปที่แพร่ คือ เชียงใหม่เราเห็นเยอะ ลำปางเห็นเยอะ แต่ที่แพร่ไม่มีเลย (พิธีไหว้ผีเมือง) แล้วปรากฏว่าที่แพร่นี้ ฝึมด คือเป็นฝึปปูย่าของอดีตเจ้าเมือง มันมีที่มาที่ไปว่าเป็นสายตระกูลของเจ้าเมือง เราก็เลยจะเอามาต่อจากปู่แสะย่าแสะ เพราะว่าปู่แสะย่าแสะจะเป็นผีอารักษ์ของเมือง ซึ่งเจ้าเชียงใหม่ต้องไปไหว้เมื่อก่อนนี้ หรือตอนทำพิธี แล้วต่อมาตอนหลังมาเป็นนายอำเภอ แต่ตอนนั้นเป็นเจ้า เจ้าเมืองเชียงใหม่ แล้วพอไปเจอฝึปปูย่า (คือฝึมดที่แพร่) แล้วเป็นฝึปปูย่าของเจ้าเมือง มันต่อกันได้เลย คือเราก็นึกว่าผีเมืองมันอาจจะสลับกัน แต่ที่จริงผีเมืองก็คือฝึปปูย่าของเจ้าเมืองเมื่อก่อนนี้ คล้าย ๆ เจ้าเมืองเขาก็พยายามจะเชื่อมต่อ เพราะว่าว่ามันจะสร้างความชอบธรรมให้กับเจ้าเมือง นี่แหละที่มาที่ไปที่มาจากโบราณกาล อันนี้ก็เจอฝึปปูย่าของเจ้าเมืองเมืองแพร่ ซึ่งปรากฏว่า เขาเป็นฝึมด เราก็เลยสนใจ เพราะว่าคนที่มาทำพิธีนี้อายุ 80 ทั้งนั้น คือเก่าแก่มาก เราก็นึกว่า เขาอยากได้พิธีที่มันเก่าแก่ได้อันนี้มันก็เก่ามากแล้วยังเกี่ยวพันกับเรื่องเจ้าเมืองด้วย มันก็เลยได้เป้าหมาย 2 อันพร้อมกัน

วสันต์ ปัญญาแก้ว: หลังจากนั้นก็ไม่น่าจะจะมีอีกแล้ว

อานันท์ กาญจนพันธุ์: เราก็แปลกใจมากเลยนะ แล้วก็ปรากฏว่าสัมภาษณ์ ไปที่อื่นก็ไม่เหลือแล้ว เหลืออยู่ตระกูลนี้แห่งเดียว เราก็เลยคิดว่า เต็มหมด กลัวว่า มันจะหายไปแล้วไม่มีใครเห็นอีก ก็คิดว่าน่าจะบันทึกไว้เป็นภาพยนตร์ เป็นวิดีโอ

วสันต์ ปัญญาแก้ว: แล้วมาเรื่องการทำพิธิเลี้ยงผี ผีเม็ง ที่ลำปาง

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ผีเม็ง ลำปาง นี่มีเยอะ แต่ว่ามันเป็นคนละผีกัน ตอนผิมดนี่เราศึกษาแล้วพบว่ามีความสัมพันธ์กับพวกกลุ่มคนไท เพราะคนไททั้งหลายแหล่ ไม่ว่าจะไทจากที่ลาวที่อะไรนี่จะมีคำว่ามด มดนี่เหมือนกับ “เป็นมดหอม” ที่เราเรียกว่า หอม คือเป็นคนที่มีความรู้ เป็นคำเรียก เป็นมดเป็นหอม หมายความว่า เป็นคนที่มีความรู้ เป็นสายนั้น ทีนี้เราพบว่า ผีปู่ย่าที่ผมไปศึกษาในหมู่บ้านเป็นปู่ย่า ของชาวบ้าน (แต่ถูกยกให้เป็นอารักษ์เมือง เพราะเป็นชนพื้นเมือง) พอมาเป็นผิมด ผีเม็งนี่ผมก็มีข้อสมมุติฐานว่าเป็นผีของชนชั้นสูง พอไปเจอผิมดนี่เป็นของเจ้าเมือง ทีนี้พอมาศึกษาที่ลำปาง เม็ง ปรากฏว่าก็เป็นผีที่ไม่ใช่ผีคนธรรมดา ชาวบ้านที่เป็น คนในหมู่บ้านเขาจะไม่มีเม็ง เขาก็จะเป็นผีปู่ย่า แต่ผีเม็ง (ที่ลำปาง) เป็นพวกชนชั้นนำ เป็นพวกอย่างน้อยก็เป็นขุนนาง ต้องมีระดับหน่อย ก็เลยคิดว่าเราเอาเจ้าเมืองมาแล้ว แล้วผีเม็งนี่เป็นผีของขุนนาง คือตระกูลใหญ่ ตระกูลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแต่ไม่ใช่เจ้า หมายถึงว่าขุนนาง พวกขุนนาง ข้าราชการ ระดับนั้น ข้าราชการชั้นสูง แล้วที่อ่าน ว่าเม็ง เพราะไปสัมพันธ์กับตระกูลของพวกคนมอญ มอญ เม็ง คนเหนือไม่เรียก มอญ เรียก เม็ง แล้วปรากฏว่ามีงานทางมานุษยวิทยาที่ศึกษาเรื่องเม็งแถวราชบุรี สุพรรณบุรี นานมาแล้ว เขาเขียนเกี่ยวกับวิธีพอนผีเม็ง คือของคนมอญที่ชายแดนไทย ทุกวันนี้ก็ยังมียู่ คนมอญที่อยู่ที่พระประแดงก็ยังมียผีเม็งอยู่ อาจารย์ทานาบั๊กยัง ไปศึกษาอยู่ตอนหลัง

วสันต์ ปัญญาแก้ว: แล้วมีความสอดคล้องกันกับผีเม็งที่ลำปางไหมครับ

อานันท์ กาญจนพันธุ์: คือมันเอาคดีคล้าย ๆ กัน มันมีคดีหลายตัวที่เหมือนกัน ที่ชายแดน ก็แสดงว่าอิทธิพลมอญก็มีอยู่แถวนี้ด้วย เราก็เลยสนใจ คือความเชื่อ มันไม่ได้แปลว่าอยู่กับที่นะ มันมีความโยงใยกับพวกในลาว คือหมายความว่าความคิด ที่เป็นท้องถิ่น มันไม่ได้ท้องถิ่นร้อยเปอร์เซ็นต์ มันไม่มีพรมแดน มันมีการผสมผสาน

ความเชื่อจากที่อื่น ๆ จากกลุ่มคนอื่น ๆ มาผนวกด้วย ก็เลยทำให้ผมสนใจ ที่นี้ที่ล้าปาง ตอนนั้นเวลาไปก็ไปทั้งกับอาจารย์ทานเบ้ด้วย ไปกับอาจารย์วิถี พานิชพันธ์ ด้วย อาจารย์วิถีเป็นคนล้าปาง เขารู้ เขารู้เกี่ยวกับสายตระกูล บ้านไหนจะทำวันไหน เพราะเราไม่รู้ที่บ้านไหน ตระกูลไหน จะทำวันไหนบ้าง พอเรารู้ว่าตระกูลนี้จะทำวันนี้เนี่ย เราได้ข้อมูล เราถึงสามารถวางแผนที่จะทำงานได้ ก็เลยต้องเอาตรงนี้คือมันเป็นเรื่องความสะดวกของการที่เรารู้วัน

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ย้อนกลับมาในเรื่องการทำงานในเชิง มานุษยวิทยา ทัศนาศาสตร์ (visual anthropology) ที่อาจารย์ทำ คือจะต้องวางแผนทำงานกับคนหลายกลุ่มมาก เป็นทีมงาน

อานันท์ กาญจนพันธุ์: ต้องมีคนท้องถิ่น มีอาจารย์วิถีช่วยบ้าง ทำให้เรารู้ว่าเป็นยังไง

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ซึ่งสรุปแล้วว่า กว่าที่จะออกมาเป็น 3 เรื่องนี้ได้ ใช้เวลาไปก็เดือน กี่ปี

อานันท์ กาญจนพันธุ์: อันนี้มันโครงการ 3 ปี แต่ที่ถ่ายทำจริง ๆ อยู่ในปีกว่า ๆ

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ในฐานะที่อาจารย์ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกในการทำวิจัย มานุษยวิทยาในล้านนากับการประยุกต์ใช้สื่อเหล่านี้ด้วย อาจารย์ก็เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในการทำงานกับทีมมีอาชีพเพื่อที่จะผลิตสื่อสารคดีมานุษยวิทยาขึ้นมา สุดท้ายแล้วอยากขอให้อาจารย์ช่วยให้แนวทาง หรือตั้งข้อสังเกตให้สำหรับนักศึกษา นักมานุษยวิทยารุ่นใหม่ที่จะมาทำอย่างนี้บ้าง ว่าควรจะทำอะไร ยังไง วางแผนอย่างไร

อานันท์ กาญจนพันธุ์: คือต้องคิดว่าตัวเองสนใจเรื่องอะไร เพราะว่าเรื่องพวกนี้มันต้องอาศัยความสนใจ มี passion มีความต้องการ ความปรารถนาที่จะทำเรื่องนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ แล้วก็ไปขุดค้นเรื่องราวมา ว่ามันมีงานศึกษาอย่างไรบ้าง แล้วเราต้องคิดว่าเราจะใช้ภาพ หรือสิ่งที่เราไปถ่ายทำมาเพื่ออะไรด้วย ไม่ใช่ว่าถ่ายไว้สวย ๆ เพราะว่าถึงแม้ว่าเราจะถ่าย แต่มันก็ไม่มีทางครบทุกเรื่อง เราก็จะต้องรู้ว่าตรงไหนมันสำคัญ เราจะรู้ได้ยังไง เราก็ต้องอ่านมาก่อน แล้วก็อ่านอย่างเดียวไม่ได้

เพราะว่าเรื่องต่างๆ มันโยงใยกันหมด เรื่องที่เราสนใจมันจะไปเกี่ยวพันทำให้เราต่อไปถึงเรื่องอะไรได้อีก เชื่อมต่อ โยงใยความคิดนี้ไปยังไง เพราะฉะนั้นมันต้องมีการรู้เรื่องราวที่เราจะทำพอสมควรก่อน เราสนใจจริง แล้วเราคิดว่าเรื่องเหล่านี้จะทำให้เราขยายความเข้าใจมากขึ้น โดยการอาศัยการถ่ายภาพยนตร์ เพราะว่ามันสามารถมานั่งดูได้หลาย ๆ ครั้ง เมื่อก่อนเราบันทึกแล้วถ่ายรูป แต่บันทึก ถ่ายรูป มันจับได้บางอย่าง บางทีบางอย่างมันมีโมเมนต์ มันมีอารมณ์ มันมีอื่นๆ ที่ภาพมันเก็บไม่ได้ ก็เลยคิดว่า ภาพเคลื่อนไหวมันน่าจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการบันทึกข้อมูลในทางมานุษยวิทยาไว้ สำหรับการที่จะศึกษา ทั้งตัวเราเองและในอนาคตข้างหน้าด้วย